

Objavljeno u: *Pregled: časopis za društvena pitanja, br. 4, god. LXXV, 1985.*

Naš cjelokupni dosadašnji razvoj razriješio je dilemu da li je mjesto žene u društvenom procesu proizvodnje ili se njena uloga ograničava na porodicu i kuću. Ali, pokazalo se u praksi da sam razvoj nije, paralelno sa prodorom žene u sferu rada, obezbijedio i razrješavanje problema koji uvelike opterećuju zaposlenu ženu. Jer, sa zapošljavanjem ona potpuno ili djelimično zadržava i svoje tradicionalne funkcije u porodici i domaćinstvu, pošto u jugoslovenskoj socijalističkoj praksi ne postoje adekvatno razrađen idejno-teorijski pristup pitanjima biološke reprodukcije, kao neodvojivog dijela cjelokupne društvene reprodukcije.

Nevenka Petrić

O AKTUELNIM PITANJIMA DRUŠTVENOG POLOŽAJA ŽENE

“Društvo se, razumije se, ne može osloboditi, a da se ne oslobodi i svaki pojedinac”. (F. Engels, *Anti-Düring*, Naprijed, Zagreb, sr. 310).

“Pred nama su danas zadaci provođenja u život našeg novog društveno-ekonomskog i političkog sistema. U središtu toga sistema, kako smo ga zamislili i postavili, jesu čovjek, njegova sloboda i sreća, njegova prava kao proizvođača i samoupravljača, njegovi posredni i dugoročni interesi. A to je, upravo, smisao i svrha revolucionarne borbe naše radničke klase i njene komunističke avangarde. Socijalizam i jeste historijski proces oslobađanja rada i radničke klase, oslobađanja ličnosti, proces u kome čovjek postaje stvarni gospodar svoga života i rada”. (Josip Broz Tito, Referat na XI kongresu SKJ, NIRO Komunist, Beograd, 1978. godine, str. 67).

Ova godina predstavljaće godinu priprema za predstojeće delegatske izbore, koji treba da se obave u 1986. godini, za skupštine opštine, Skupštinu SR Bosne i Hercegovine i skupštinu drugih republika i pokrajina, kao i za Skupštinu SFRJ. Vjerujemo da nije rano povesti raspravu o tome da li su žene u skupštinama opština i Skupštini SR Bosne i Hercegovine do sada bile zastupljene adekvatno svojoj zaposlenosti u društvenom sektoru i sektoru

individualne svojine, kao i proklamovanim političkim stavovima u vezi sa izborom žena u okviru političkih priprema koje su prethodile izborima?

Ne ulazeći u ovoj prilici šire u proces zapošljavanja žene u SR Bosni i Hercegovini, navodimo podatke samo za 1983. godinu, iz kojih se vidi da je u SR Bosni i Hercegovini bilo ukupno zaposlenih 929.996 radnika, a od toga broja 302.251 ili 32,6% bile su žene. U privrednim djelatnostima bilo je zaposleno 28,1%, a u neprivrednim 57,6% žena. Ove brojke same za sebe govore o tome da se zaposlenost žene u SR Bosni i Hercegovini približila jugoslovenskom prosjeku koji iznosi 36,9% zaposlenih žena. U odnosu na ukupnu zaposlenost žena u drugim republikama, zaposlenost žena u SR Bosni i Hercegovini znatno je manja samo od zaposlenosti žena u SR Hrvatskoj (38,8%) i SR Sloveniji (43,9%), a približno ista je sa drugim republikama.

1. Danas ne postoji nijedna zemlja koja ne bi imala razloga da u ostvarivanju svojih deklariranih ciljeva u vezi sa ravnopravnošću između žene i muškarca ne preispita i tekuću društveno-političku praksu

Čovjek i društvo, po Marks, predstavljaju dijalektičko jedinstvo i mogu se objašnjavati samo u uzajamnom odnosu. Ali to ne znači da se društveno i individualno mogu posmatrati u takvom odnosu gdje je jedno primarno, a drugo sekundarno, pošto su nastojanja čovjeka i društva dvije strane jedinstvenoga procesa. Naglašavajući da je čovjek cilj historijskog kretanja, a ne apstraktno društvo Marks je izrekao svoj poznati stav: "Čovjek je najviša vrijednost". Na ovoj ideji o čovjeku zasnovan je Program SKJ, Ustav SFRJ i Ustav SR Bosne i Hercegovine, kao i ustavi svih drugih republika i pokrajina.

Kao misaona tvorevina koju su u svojim radovima zasnovali Karl Marks i Fridrih Engels, a docnije prihvatili, popularisali i dalje razvijali brojni sljedbenici, marksizam je postao teorijski izraz društvenih potreba i interesa radničke klase, pružajući teorijska objašnjenja o stvarnosti iz perspektive radničke klase i ukazujući na rješenja koja odgovaraju ciljevima njenog oslobođenja, prevazilaženjem klasnog društva i ostvarivanjem komunizma. Lenjin je rekao da "... u marksizmu nema ničeg što je nalik na 'sektaštvo' u smislu nekog zatvorenog, skorelog učenja, koje je nastalo po strani od glavnog

puta razvitka svjetske civilizacije”, pošto on uključuje u sebe do tada postignute najviše rezultate u oblasti intelektualnog stvaranja, povezujući ih ili dodajući im nove elemente za odgovor na nova pitanja koja je savremeni razvitak postavljao.

Otkrivanjem položaja proleterijata u kapitalističkom društvu, posebno teškog položaja ženskog pola, marksistička nauka je ukazivala na potrebu vođenja revolucionarne borbe za novo, pravednije društvo u kome će se stvarati mogućnosti za oslobađanje čovjeka, za vraćanje svih oblika čovjekovog otuđenja, a posebno otuđenosti žene od statusa čovjeka, kao i od same ljudske prirode.

U izgradnji svoga materijalističkoga shvatanja istorije, došavši do saznanja da je rješenje problema novog društva komunizam, a proletarijat snaga koja to treba da izvrši, Marks je istorijsku misiju oslobađanja čovjeka otkrio u proletarijatu, gledajući u ostvarivanju rezultata njegove borbe za slobodu istovremeno stvaranje uslova za slobodu svih. On je u svojim djelima istakao da u razvitku proizvodnih snaga kapitalističkog društva više vidi sredstva otuđenja čovjeka nego njegovo oslobađanje, a razvoj proizvodnih snaga, kao nerazdvojni dio klasne borbe, označio je kao “predistoriju”, samo kao neki uvod u eru potpune ljudske slobode.

Samo podsjećajući u ovoj prilici na ove poznate marksističke stavove želimo da istaknemo da su i prvi marksistički orijentisani borci na našem tlu, koji su se borili za radikalne društvene promjene, u svoje programe političke borbe uključivali i aktuelne probleme društvenog položaja žene. S obzirom da marksizam, kao ideološko opredjeljenje, polazi od toga da je čovjek najviša vrijednost, da je on cilj istorijskog kretanja, oni su u svoje programe uključili borbu za ravnopravnost između žene i muškarca, kao sastavni dio bitke za revolucionarni društveni preobražaj. Među prvim pobornicima za ravnopravnost između žene i muškarca javile su se dvije izuzetne ličnosti u našem radničkom pokretu – Svetozar Marković i Dimitrije Tucović. Kao borci za socijalistički preobražaj oni su prvi kod nas potpuni sagledali suštinu problema u vezi sa potrebnom mijenjanja društvenog položaja žene.

Dosljedno provodeći osnovne postavke marksizma i u ovoj oblasti, Svetozar Marković u svome poznatom članku “Oslobođenje ženskinja”¹ ukazuje da je u tom smislu potrebno vaspitavati svakog člana društva i, između ostalog, ističe “... uviđa se sve više od kakve je važnosti po cio čovječanski napredak odnošaj između čovjeka i žene u porodici i društvu”... I dalje: “Pitanje o ženskom oslobođenju nerazdvojno je svezano sa cijelim društvenim preobražajem, sa oslobođenjem čovječanstva od sviju zala, poroka, tiranije i robovanja – “žensko pitanje” nije za nas prerano već je ono prvo koje treba staviti na dnevni red”.

Oslanjajući se, prije svega, na osnovne postavke marksizma u vezi s društvenim položajem žene, kao i revolucionarnu tradiciju našeg radničkog pokreta, KPJ, odnosno SKJ u svoje najznačajnije dokumente, a posebno Program SKJ, koji je usvojen prije dvadeset pet godina, ugradio je revolucionarne stavove o potrebi mijenjanja društvenog položaja žene, kao jednog od strateških pitanja daljeg razvoja našeg društva.

Poznato je da je sa razvojem civilizacije i nastankom klasnog društva i privatne svojine, a pod uticajem religija, običaja i, prije svega, društvene ideologije vladajućih klasa u klasnim društvenim uređenjima – došlo do raznih vidova otuđenja u odnosima između žene i muškarca, te je nastao veoma jak proces dehumanizacije njihovih međusobnih odnosa. Tragovi toga odnosa su i danas tako snažno prisutni u svijetu i to ne samo u zemljama sa klasnim društvenim uređenjem ili sa izrazito zaostalom privredom i društvenim razvojem već i u zemljama koje izgrađuju socijalističko društveno uređenje. Moglo bi se reći da danas ne postoji nijedna zemlja koja ne bi imala razloga da u ostvarivanju svojih proklamovanih ciljeva u vezi sa ravnopravnošću između žene i muškarca ne preispita svoju tekuću društveno-političku praksu. O tome je toliko puta bilo riječi na regionalnim i međunarodnim skupovima, koje su organizovale Ujedinjene nacije, njihove specijalizovane agencije, organizacije žena i dr. I u našoj zemlji, u kojoj danas izgrađujemo samoupravni socijalizam, i sada, četrdesetak godina poslije pobjede naše oružane revolucije, osjećaju se i u društvenim, i u političkim, i u porodičnim, i u ličnim odnosima tragovi dehumanizacije odnosa polova i, konačno, ne samo tragovi. Protiv toga mračnog “duga” prošlosti, protiv tradicionalnih

---

¹ Svetozar Marković, Sabrani spisi, knj. 11, Kultura, Beograd, 1960. godina, str. 399-402.

stavova o položaju žene u društvu, u politici, u porodici i u ličnom životu, protiv brojnih diskriminirajućih običaja, posebno kada je u pitanju ženski pol – mi se i danas moramo boriti polazeći od revolucionarnog beskompromisnog marksističkog pristupa i to ne samo zauzimanjem stavova potrebi mijenjanja društvenog položaja žene, ostvarivanja ravnopravnosti između žene i muškarca već u konkretnoj akciji, na djelu, više nego što je to do sada bilo u praktičnoj akciji.

Kao što se zna, kapitalizam je kao sastavni dio privatnog vlasništva i eksploatacije rada historijski nastale oblike diskriminacije žena razvio do apsurdna u svim vidovima: ekonomskom, društveno-političkom, porodičnom i ličnom. Polazeći od toga da je žena po prirodi manje vrijedna od muškarca, da je njen primarni zadatak materinstvo i domaćinstvo, kapitalističko društvo je izgrađivalo svoje norme morala, posebnog za žene, posebnog za muškarce, kao i norme građanskog, porodičnog, bračnog, imovinskog, nasljednog i drugih prava.

Međutim, kako se u našem društvu polazi od marksističkog stanovišta o uzrocima neravnopravnog društvenog položaja žene, poznato je da oni ne leže u ugnjetavanju žene od strane muškarca, zato što je društveni položaj žene nerazdvojno povezan sa samim postojanjem klasnog društva koje se zasniva na iskorištavanju čovjeka po čovjeku, na osnovi privatne svojine. Zato je oslobođenje žene u društvenoj, ekonomskoj, porodičnoj i ličnoj sferi života postalo sastavni dio borbe za ukidanje svakog iskorištavanja i ugnjetavanja. Sa svrgavanjem kapitalističke klase i zauzimanjem vlasti, te deklarisanjem ravnopravnosti između žene i muškarca, žena postaje ravnopravna, prije svega, de jure, dok se u samom životu ta ravnopravnost teško i sporo ostvaruje i sa prevazilaženjem manjih, većih, čak i veoma ozbiljnih barijera, sa manje ili više uspjeha, što zavisi od mnogo faktora, a prevashodno od veoma složenih procesa društvenog razvoja. Jer, sa zauzimanjem vlasti pitanje ravnopravnosti žene je tek “stavljano na dnevni red”, pošto se u okviru procesa, koji su zauzimanjem vlasti otvoreni, radi i o procesu tzv. “osvještavanja klase na vlasti”.

Politika kao sila u svim klasnim društvima, pa i na ovom našem tlu, bila je uvijek sredstvo porobljavanja, pošto je u suštini svake politike, posebno profesionalne, težnja za vlašću. Ona je sve manje bila sposobna da čovjeka i

društvo oslobodi od raznih vidova nesloboda. Zna se da je čovjek kao građanin, u svim društvenim sistemima bio nemoćan utoliko više ukoliko je društvo više ostvarilo svoju moć nad njim, pošto je cjelokupno ljudsko ropstvo involvirano odnosom radnika prema proizvodnji, a svi ropski odnosi su samo modifikacija i konsekvencija tog odnosa. U tom svjetlu treba posmatrati i potčinjenost žene.

Kako je politika sredstvo za posredovanje između čovjeka i njegove slobode, značajno je čovjekovo dvostruko oslobođenje – od političke ograničenosti, a na kraju i od same politike. Posmatrano istorijski i nauke o politici i filozofiji učestvuju u prevazilaženju parcijalitetu, uključujući i same sebe, da bi se tako doprinijelo stvaranju sve većih mogućnosti da čovjek sve više ovlada svim uslovima svog života i rada.

U razvoju buržoaske, a docnije socijalističke demokratije u nas ograničenost politike ispoljila se kod političke emancipacije, koja je samo uvod, a ne završetak emancipacije i koju kao takvu valja dalje prevazilaziti samoupravnom, ljudskom emancipacijom.

Za ovu našu raspravu značajna je Marksova postavka kojom je, polazeći od toga da je društvo istorijska kategorija, od pojma “čovjek” došao do pojma “istorijski čovjek”, koji se mijenja shodno istorijskoj epohi u kojoj živi. Ova postavka je relevantna u vezi sa udjelom politike u formiranju društvene i individualne svijesti, kao i tekuće politike, uključujući i zakonodavstvo, a u vezi sa društvenim položajem žene, njenim učešćem u političkom i uopšte javnom životu.

Sa donošenjem prvog Ustava u novoj Jugoslaviji u okviru deklariranih prava i sloboda unijeta su i prava i slobode žene. Ali danas u SFRJ prava i slobode čovjeka nisu ustavna ili državna kreacija, već su dio socijalističkih društvenih odnosa, sastavni dio samoupravne pozicije radnih ljudi i građana. Tako ljudska prava i slobode, a u njihovom okviru i deklarirana prava i slobode žene, nisu ni dopuštene, ni restriktivna kategorija države. Ona su, istovremeno, i društvena i lična sfera oslobođenja čovjeka i društva.

Jedna od karakteristika Ustava SFRJ i Ustava SR Bosne i Hercegovine je u tome što ne pravi razliku između prava koja pripadaju čovjeku kao individuumu i čovjeku kao političkom biću, odnosno kao građaninu. Tako i deklarirana prava i slobode žene u zakonodavstvu SR Bosne i Hercegovine treba tretirati kao dio socijalističkih samoupravnih prava i sloboda radnih ljudi

i građana, nezavisno o njihovoj polnoj pripadnosti. Ali, kada se radi, na primjer, o tekućoj kadrovskoj politici, s obzirom na izrazita zaostajanja kada je u pitanju izbor žena, postoje posebni društveni dogovori u kojima se naglašava da tzv. kritične kategorije – radnici, žene i omladina, treba da budu u posebnom vidokrugu političke akcije koja se vodi prilikom skupštinskih izbora, izbora u Socijalističkom savezu, Savezu sindikata, Savezu komunista i dr.

Brzi privredni razvoj naše zemlje, koji je omogućio masovnije uključivanje žena u društvenu privredu i odlučni idejno-politički stavovi vodećih političkih snaga, prije svega Saveza komunista, o tome da se društvena jednakost između žene i muškarca treba ostvarivati na djelu, a ne samo na deklarativnom planu, bili su stalni podsticaj većem uključivanju žena u društvene poslove i odlučivanje.

2. Oslobođenje žene, u stvari, znači njeno oslobođenje kao radnika i kao čovjeka

Socijalistički samoupravni sistem u našoj zemlji postaje od 1950. godine osnova organizacije vlasti i upravljanja društvenim poslovima od radne organizacije pa do najviših predstavničkih tijela. Najšira samoupravna prava radnika u upravljanju proizvodnjom, rezultatima svoga rada i društvenom reprodukcijom uopšte ustavno su zagarantovana. Osnova ovih odnosa je društveno-ekonomski položaj radnih ljudi koji im je obezbijeden putem rada na sredstvima u društvenoj svojini i odlučivanjem neposredno i ravnopravno s drugim radnim ljudima u udruženom radu u svim poslovima društvene reprodukcije. Tako istovremeno ostvaruju svoj lični, materijalni i društveni interes, kao i pravo korišćenja rezultatima svog tekućeg i minulog rada i tekovinama opšteg materijalnog i društvenog napretka.

Promjene nastale poslije donošenja Ustava SFRJ, Ustava SR Bosne i Hercegovine, kao i ustava svih drugih republika i pokrajina, obezbijedile su radnim ljudima u osnovnim organizacijama udruženog rada pravo da odlučuju o raspodjeli cijelog dohotka, a građanima je preko neposredne i posredne participacije u poslovima opština omogućen povećan uticaj na cjelokupnu politiku zemlje.

Tako su društveno-ekonomski politički sistem i društveni odnosi u našoj zemlji usmjereni na proširivanje uslova za dalji razvitak socijalističkog samoupravnog društva, za ostvarivanje takvog društvenog napretka koji će, na osnovu daljeg razvoja proizvodnih snaga, visoke produktivnosti rada i svestranog razvitka čovjeka kao ličnosti, omogućiti dalje razvijanje društvenih odnosa.

U okviru daljeg razvoja socijalističkog samoupravno društva, posebno njegovog društveno-ekonomskog razvoja, razrješavaju se i aktualna pitanja društvenog položaja žene. U samom pristupu ovoj problematici polazi se od toga da se politički sistem u našoj zemlji razvija iz samoupravnih produkcionih odnosa u društvenoj bazi, te da je društveni položaj žene kao radnika u udruženom radu u suštini pitanje položaja radnika nezavisno od polne pripadnosti. Ovakvim pristupom doprinosi se nastojanju da se problematika društvenog položaja žene tretira kao sastavni dio sadašnjih napora socijalističkih samoupravnih snaga da revolucionarno sve više i bolje mijenjaju društveno-ekonomski položaj radnika bez obzira na pol, u punom smislu riječi, sve više postojali nosiocem dohotka i upravljanja ličnim i opštedruštvenim poslovima, odnosno dobrima.

Šire društveno angažovanje u vezi sa daljim mijenjanjem društvenog položaja žene nije usmjereno na ostvarivanje jednakih, već novih prava i dužnosti koji su isti za sve građane socijalističke zajednice i koji se mogu ostvariti samo akcijom svih radnih ljudi i progresivnih društvenih snaga. Stoga je rješavanje savremenih problema društvenog položaja žene dio opštih napora za društveno-ekonomski razvoj, s punom i odgovornom podrškom svih naprednih snaga u zemlji, za konačan ishod naše revolucionarne borbe.

Borba za više obrazovanje žena i što ravnopravniju profesionalnu orijentaciju novih generacija mladih žena, zatim borba za osvajanje kvalifikacija koje traži društveno-ekonomski i tehnološki razvoj proizilazi iz potrebe da se ženama stvarno otvori dugoročna perspektiva uključivanja na sva radna mjesta i na sve društvene funkcije, ne zaobilazeći ni one najviše, zavisno od njihove kvalifikacije i sposobnosti, kao i društvene afirmacije.

3. Kada govorimo o oslobođenju žene kao radnika i čovjeka, u stvari, radi se o njenoj trojakoj emancipaciji: klasnoj, društvenoj i opšteljudskoj u procesu koji je istovremen

U dosadašnjim istraživanjima, i kod nas i u svijetu, pokazalo se da je društveni položaj žene i njena uloga, kao značajnog faktora društveno-ekonomskog razvoja, u direktnoj korelaciji sa sveukupnim društveno-ekonomskim razvojem svake zemlje, a za razvoj je bitno da se mobilišu svi ljudski i materijalni resursi, pa tako i žensko stanovništvo, pošto ono predstavlja oko polovinu stanovništva u svakoj sredini. Ali, u dosadašnjim istraživanjima nije bilo dovoljno studija u vezi sa društvenim položajem žene (u našoj Republici duže od pet godina pokušava se naći institucija koja bi vodila jedan republički projekat u vezi sa društvenim položajem žene, ali ni do danas nije pronađena). A za formiranje odgovarajućih projekata iz ovoga domena osjeća se ozbiljna potreba, pa nauka ne bi smjela biti na distanci sa istraživanjem aktuelnih pitanja društvenog položaja žene. Jer, samo uspostavljanje socijalističkog društva, kao što se zna, ne razrješava automatski i pitanja društveno-ekonomske emancipacije žene i pored toga što se u svim dokumentima to proklamuje i što su u svim zakonima (naravno ne u bukvalnom smislu svim) uklonjene barijere društvenoj jednakosti žene. Sve ovo predstavlja samo formalno-pravnu osnovu društvenoj jednakosti, ali bitni uslov za društvenu jednakost žene predstavlja njeno uključivanje u društveni rad, dakle njena ekonomska emancipacija. Ali, u kojoj mjeri će ekonomska nezavisnost za ženu značiti i njenu društvenu jednakost zavisi od više faktora, kao, na primjer, od nekih karakteristika sredine u kojoj je žena zaposlena, zatim od odnosa društva prema zaposlenoj porodici u vezi sa biološkom reprodukcijom stanovništva, od stepena uključenosti žene u odlučivanje na svim nivoima (što će se u daljem tekstu šire obraditi), i dr. Čitav kompleks pitanja koji se samo po inerciji još uvijek naziva “ženskim problemima”, a koja su, u stvari, integralni dio društveno-ekonomskog razvoja (biološka reprodukcija je dio ukupne reprodukcije, pomoć zaposlenoj porodici – servisi, društvena ishrana i sl. su pretpostavka većoj produktivnosti rada, a ne “pomoć” ženi, kako se često i u zvaničnim prilikama govori i sl.), nužno je objektivizirati i dati im adekvatno mjesto, ne samo zbog pomoći zaposlenoj porodici već, prije svega, zbog veće produktivnosti rada, čiji bolji rezultati, u principu, predstavljaju dobrobit za radne ljude – i posredni i neposredni – u zavisnosti i od stepena razvijenosti samoupravljanja, odnosno odlučivanja o dohotku.

Rad žene van kuće je istorijska činjenica, s obzirom na brz proces industrijalizacije u našoj zemlji i stalno je rastao i broj zaposlenih žena. Dakle, sam život je razriješio dilemu da li je mjesto žene u društvenoj proizvodnji. Međutim, s obzirom na ulogu žene u biološkoj reprodukciji društva i neriješena pitanja rasterećenja zaposlene žene od poslova u kući i brizi oko podizanja djece – to se i danas višestruko negativno odražava na proces oslobađanja žene, pošto društvo dovoljno ne interveniše svojim mjerama. S obzirom na sve to, a posebno na nedovoljan stepen razvijenosti, kako društvene, tako i individualne svijesti – i žene i muškarca – o društvenom položaju i ulozi žene, izbor žena u predstavničke, odnosno delegatske skupštine daleko zaostaje za njihovom uključenosti u proizvodni rad, društvenu privredu.

4. Izbor žena u Skupštinu SRBiH, skupštine opština i mjesne zajednice

Analizirali smo statističke podatke o izboru žena u Skupštinu SRBiH (ukupno i po vijećima), zatim izbor žena u skupštine opština i mjesne zajednice i uočili smo sljedeće:

U periodu 1953 – 1982. godina, posmatrajući izborne rezultate u pogledu izbora žena u Skupštinu SRBiH, utvrdili smo da je najmanje žena izabrano u 1953. godini, pošto je izabrano samo 4,1% od ukupno izabranih poslanika. Zatim, u 1958. godini dolazi do laganog povećanja, pošto je birano 5,5%, a u 1963. godini je nešto povećan procenat izabranih žena, pošto se penje na 21,5%. Ali, u vezi sa ovim povećanjem nužno je podsjetiti da su u 1963. godini osnovana nova skupštinska vijeća – prosvjetno-kulturno i socijalno-zdravstveno za posebno društvene djelatnosti, u kojima je bilo zaposleno oko 50%, te tako ovo povećanje, ipak, nije ni približno odražavalo stepen zaposlenosti žena u tim djelatnostima.

Pomenuto povećanje u pogledu izbora žena bilo je u 1963. godini, a već na narednim izborima dolazi do smanjenja broja izabranih žena za poslanike u Skupštini SRBiH, pošto je u 1965. godini izabrano 17,8% od ukupnog broja izabranih poslanika. U 1967. godini dolazi do daljeg smanjenja broja izabranih žena na 8,0%, a u 1969. godini dolazi do rapidnog pada na 5,3% žena poslanika od ukupno izabranih u Skupštinu SRBiH, dakle manje nego i u 1958. godini iako su i dalje postojala pomenuta skupštinska vijeća i ista

biračka struktura. Ovakvo kretanje izbornih rezultata u pogledu izbora žena svakako da navodi na razmišljanje o uzrocima. Međutim, sa sigurnošću se može reći da za ovakav ishod odlučujuću ulogu nije imala izborna baza.

Uvođenjem delegatskih izbora dolazi do izvjesnog povećanja broja izabranih žena u odnosu na ukupan broj izabranih delegate. Tako u 1974. godini u Skupštinu SRBiH od ukupno izabranih 15,6, su žene; u 1978. godini 22,2; a u 1982. godini 23,1% žena. Iako navedeni procenti o izboru žena u Skupštinu SRBiH, posebno na posljednjim delegatskim izborima, predstavljaju relativno povećanje, pogotovo u odnosu na 1953. godinu, kada je bilo izabrano samo 4,1% ili u 1969. godini kada je bilo izabrano 5,3% žena, ipak je teško odbraniti tezu da izborni rezultati u pogledu izbora žena na delegatskim izborima u 1982. godini predstavljaju veliki uspjeh, kakvih tvrdnji ima.

Kada se posmatraju izborni rezultati u pogledu izbora žena u Skupštini SRBiH u odnosu na rezultate u drugim republikama vidi se da je SRBiH iza svih drugih republika u 1953. godini, zatim u 1958. i 1967. godini iza SR Hrvatske, SR Makedonije, SR Slovenije i SR Srbije, a u 1969. godini iza SR Hrvatske i SR Slovenije, dok je sa SR Srbijom u ovoj godini isti rezultat u pogledu izbora žena. Na delegatskim izborima u 1974. godini SRBiH je u pogledu izbora žena u Skupštinu SRBiH iza SR Hrvatske, SR Slovenije i SR Srbije, u 1978. godini iza SR Slovenije i SR Srbije i 1982. godine, takođe, iza ove dvije republike. U pojedinim izbornim godinama zaostajanje za izbornim rezultatom u pogledu izbora žena u drugim republikama veće je i od 100%.

Naročito pada u oči da je mali broj žena biran za poslanike iz redova proizvođača. U 1953. godini izabrana je samo jedna žena ili 1,2% u odnosu na ukupan broj izabranih u Vijeće proizvođača. U 1958. godini žena-proizvođača izabrano je samo 5 ili 5,5%, u 1963. godini 8 ili 11,4%, u 1965. godini broj do tada biranih žena u isto Vijeće je prepolovljen, pošto je izabrano samo 4 ili 5,7% žena u odnosu na ukupan broj izabranih proizvođača u odgovarajuće vijeće.

U 1967. i 1969. godini dogodilo se nešto totalno nedopustvo u svakom izbornom sistemu u društvu u kome je proklamovana ravnopravnost između žene i muškarca, odnosno pravo žene da bira i da bude birana. U tim dvjema izbornim godinama u Privredno vijeće Skupštine SRBiH nije izabrana nijedna žena.

Na delegatskim izborima u 1974. godini u Vijeću udruženog rada Skupštine SRBiH izabrano je 19,4% žena od ukupno izabranih delegata u isto Vijeće, a u dvije posljednje izborne godine, 1978. i 1982. godini, izabrano je po 26,3% žena od ukupnog broja izabranih delegata. Dakle, izbor žena iz redova proizvođača sve do 1978. godine je veoma zaostajao, a ni na posljednjim izborima nije izabran adekvatan broj žena u odnosu na broj zaposlenih žena u udruženom radu naše Republike.

Kada se izborni rezultati u pogledu izbora žena proizvođača u SRBiH posmatraju u odnosu na druge republike, SRBiH izrazito zaostaje, naročito ranijih godina.

U Republičko vijeće Skupštine SRBiH birano je, takođe, malo žena. Na primjer, u 1967. godini izabrane su samo 3, a u 1969. godini samo 1 žena ili 0,8% od ukupnog broja izabranih u to Vijeće. U delegatskim izborima došlo je do izvjesnog povećanja, ali još uvijek nedovoljnog, u pogledu izbora žena u Društveno-političko vijeće. U 1974. godini birano je 16,3, u 1978. godini 20,0 a u 1982. godini 22,5% žena od ukupno izabranih delegata u to Vijeće, što svakako, predstavlja i apsolutno i relativno povećanje u odnosu na izborne rezultate u 1969. godini na izborima koji su prethodili delegatskim, kada je u Republičko vijeće bilo izabrano samo 0,8% žena od ukupnog broja poslanika.

Kao što je rečeno, sa osnivanjem prosvjetno-kulturnog i socijalno-zdravstvenog vijeća u 1963. godini, došlo je do relativno velikog povećanja broja izabranih žena u ta vijeća, ali već na izborima u 1967. i 1969. godini dolazi do rapidnog pada. Tako je u Prosvjetno-kulturno vijeće u 1963. godini bilo izabrano 37,1% žena u odnosu na ukupan broj poslanika toga Vijeća, a u Socijalno-zdravstveno čak 47,1%. Međutim, u Prosvjetno-kulturnom vijeću procenat izabranih žena u 1967. godini pada na 18,6, a u 1969. godini na 14,3%. U Socijalno-zdravstvenom vijeću u 1963. godini bilo je izabrano, kao što je rečeno, 47,1% žena, a u 1967. godini 15,7, dok u 1969. godini broj izabranih žena pada na 10,0% u odnosu na ukupan broj poslanika u tom Vijeću.

U organizaciono-političko vijeće Skupštine SRBiH broj izabranih žena izričito je zaostajao za sve vrijeme njegovog postojanja, pošto je u 1963, 1965. i 1967. godini svaki put izabrano po 7,5% žena.

U Vijeće opštine Skupštine SRBiH, koje postoji od 1974. godine, a u 1974. godini birano je 7,5% žena, u 1978. godini, 16,3% u 1982. godini 17,5% žena od ukupnog broja delegata u tom Vijeću.

Razmatranje statističkih podataka o izbornim rezultatima u pogledu izbora žena u Skupštinu SRBiH u periodu 1953 – 1982. godine vidi se da učešće žena nije dovoljno, pošto nije srazmjerno učešću žena u udruženom radu naše Republike, posebno u pojedinim privrednim granama, kao ni u poljoprivredi. Naprijed rečeno ilustruju i statističke tabele, koje i same za sebe govore.

*IZBOR ŽENA U SKUPŠTINU SR BOSNE I HERCEGOVINE U PERIODU
1953–1982.*

God.	Ukupno	Žena	%	Ispred drugih republ.	Iza drugih republ.	Napomena
1953.	196	8	4,1		Sl.9,3,H6,1,M4,9,Sr.4,5	CG isto
1958.	217	12	5,5	CG4,7	H13,4,M 8,4,Sl.18,4,Sr.9,7	
1963.	400	86	21,5	CG15,7,M20,0,Sr.16,1	H24,3,Sl.25,3	
1965.	400	71	17,8	CG11,0M16,2,Sr.16,1	H24,3,Sl.17,5	
1967.	400	32	8,0	CG7,9	H18,2,M11,2,Sl.17,5,S.11,4	
1969.	400	21	5,3	CG3,5,M6,2	H7,9,Sl.8,8	Sr. isto
1974.	320	50	15,6	CG11,9,M15,4	H17,2,Sl.26,0,Sr.19,1	
1978.	320	71	22,2	CG9,1,H16,6,M12,4	Sl.20,0,Sr.25,6	
1982.	320	74	23,1	CG12,7,H12,7,M12,0	Sl.26,0,Sr.27,6	

*IZBOR ŽENA U VIJEĆE PROIZVOĐAČA, ODNOSNO PRIVREDNO VIJEĆE,
ODNOSNO VIJEĆE UDRUŽENOG RADA*

God.	Ukupno	Žena	%	Ispred drugih republ.	Iza drugih republ.	Napomena
1953.	82	1	1,2		CG1,9H6,5M2,7,Sl.8,3,Sr.3,4	
1958.	91	5	5,5	Cg3,4	H15,0M10,3,Sl.17,1Sr.11,2	
1963.	70	8	11,4	CG8,7,H11,2,Sr.8,7	M15,0,Sl.24,3	
1965.	70	4	5,7	Sr.6,2	CG6,5H12,5M13,3Sl.20,0	
1967.	70	0	0,0		H7,5M19,0,Sl.11,4,Sr.3,7	CG isto
1969.	70	0	0,0		H8,8,M5,0,Sl.2,7,SR.2,5	CG isto

1974.	160	31	19,4	CG12,3	M19,2,Sr.21,9,Sl. ²	H isto
1978.	160	42	26,3	CG12,3,H22,6M12,5	SR.28,1	
1982.	160	42	26,3	CG16,0,H15,5,M12,5	Sr.30,6	

IZBOR ŽENA U REPUBLIČKO VIJEĆE SKUPŠTINE SR BOSNE I HERCEGOVINE

God.	Ukupno	Žena	%	Ispred drugih republ.	Iza drugih republ.	Napomena
1953.	114	7	6,1	CG5,7,H5,8,M6,5,Sr.5,2	Sl.9,8	
1958.	126	7	5,6	CG5,4	H12,1,M7,1,Sl.18,6,Sr.8,6	
1963.	120	14	11,7	CG11,4	H21,7,M15,0,Sl.21,7,Sr.12,5	
1965.	120	9	7,5	CG5,7	H19,2M11,0,Sl.18,3,Sr.11,7	
1967.	120	3	2,5	CG5,7	H13,3,M8,0,Sl.10,8,Sr.4,2	
1969.	120	1	0,8		CG2,9,H4,2,M4,0,Sl.6,7,Sr.1,7	

IZBOR ŽENA U DRUŠTVENO-POLITIČKO VIJEĆE SKUPŠTINE SR BiH

1974.	80	13	16,3	M11,7	CG17,1,H17,5,Sl.26,0,Sr.22,2
1978.	80	16	20,0	CG11,4,H18,2	M20,0,Sl.20,0,Sr.26,7
1982.	80	18	22,5	CG20,0,H20,5,M20,0	Sl.26,0,Sr.23,3

IZBOR ŽENA U PROSVJETNO-KULTURNO, SOCIJALNO-ZDRAVSTVENO I ORGANIZACIONO POLITIČKO VIJEĆE

Prosvjetno-kulturno vijeće

1963.	70	26	37,1	CG19,6,M33,3,Sl.25,7,Sr.21,2	H37,5
1965.	70	26	37,1	CG15,2H36,2M26,7,Sl.27,1,Sr.26,2	
1967.	70	13	18,6	CG15,2M10,0	H25,0,Sl.18,6,Sr.23,7
1969.	70	10	14,3	H10,0M8,3,Sl.13,3	Sr.18,8

Socijalno-zdravstveno vijeće

1963.	70	33	47,1	CG28,3,H30,0,M30,0,Sl.32,2	
1965.	70	27	38,6	CG17,4,H37,5,M21,7,Sr.28,7	Sl.isto
1967.	70	11	15,7	CG6,5	H32,5,M16,7,Sl.32,9,Sr.25,0
1969.	70	7	10,0	CG8,7	H11,3,M11,7,Sl.15,0,Sr.11,3

² SR Slovenija počev od 1974. godine ne bira stalne delegate u ovo Vijeće.

Organizaciono-političko vijeće

1963.	70	5	7,1		CG13,0,H22,5,M10,0,Sl.24,3,Sr.11,2
1965.	70	5	7,1		CG13,0,H20,0,M11,7,Sl.24,3,Sr.10.0
1967.	70	5	7,1	Sr.3,7	CG13,0,M13,3,Sl.18,6

VJJEĆE OPŠTINA SKUPŠTINE SR BOSNE I HERCEGOVINE

1974.	80	6	7,5	CG5,7	H13,9,M11,7,Sr.11,1,Sl. ³
1978.	80	13	16,3	CG5,5,H8,1,M5,7	SR.20,0
1982.	80	14	17,5	CG3,6,H4,9,H4,3	Sr.26,7

Nužno je posmatrati kako teško se žene probijaju i u skupštine opština, gdje su izborni rezultati još slabiji u odnosu na izbor žena za poslanike, odnosno delegate u Skupštini SRBiH.

Posmatrali smo izbor žena u skupštine opština u periodu 1957 – 1982. Vidi se da je u 1957. godini od ukupno izabраниh odbornika 3,5% izabrano žena, u 1963. godini 18,1%, u 1965. godini dolazi do pada broja izabраниh žena, pošto je izabrano 14,2%, u 1967. godini dolazi opet do pada na 8,0%, a u 1969. godini od rapidnog pada na 6,03 žena odbornika u skupštinama opština.

Na delegatskim izborima u 1974. godini procenat izabраниh žena za odbornike skupština opština. Iz podataka se vidi da broj žena odbornika, odnosno delegata ne odgovara njihovom broju u udruženom radu, kao ni broju društveno-aktivnih žena.

Kada se posmatraju izborni rezultati u SRBiH u pogledu izbora žena u skupštine opština i drugim republikama, vidi se da SRBiH prilično zaostaje za pojedinim republikama i to različito od izbora do izbora, ali ne tako mnogo, pošto je i u drugim republikama izrazito zaostajanje u pogledu izbora žena u skupštine opština na svim skupštinskim izborima u posmatranom periodu od 1957. pa do 1982. godine.

Ovo što je rečeno uvjerljivo potvrđuju sljedeći statistički podaci:

---

³ SR Slovenija u ovo Vijeće uvela je promjenjivog delegata.

U savjete mjesnih zajednica izabran je izrazito mali broj žena u SR Bosni i Hercegovini. Razmatrali smo izborne rezultate u pogledu izbora žena na sedam izbora za savjete mjesnih zajednica u periodu 1969 – 1978. godina. U 1969. godini izabrano je 3,1% od ukupno izabranih članova savjeta, u 1971. godini 3,4% žena. U 1972. godini broj izabranih žena malo opada 2,8%, u 1974. godini minimalno raste na 2,9%, a u narednoj, 1975. godini procenat izabranih žena povećava se na 5,8% od ukupno izabranih članova u savjete mjesnih zajednica. U 1976. godini opet pada na 5,6, a u 1978. godini opet se penje na 9,3% izabranih žena u savjete mjesnih zajednica u SRBiH. Kao što se vidi u periodu 1969 – 1978. godina najveći dostignuti domet u pogledu izbora žena u savjete mjesnih zajednica u SRBiH je 9,3%, što nikako ne odgovara društvenoj aktivnosti žena u mjesnim zajednicama.

Kada se ovi izborni rezultati uporede sa izbornim rezultatima u drugim republikama, iz podataka se vidi da SRBiH gotovo uvijek zaostaje za izbornim rezultatima u SR Hrvatskoj i SR Sloveniji, a u pojedinim izbornim godinama i za SR Srbijom i SR Crnom Gorom. Gledajući u cjelini ne bi se ni za jednu republiku moglo reći da ima odgovarajuće rezultate u pogledu izbora žena u savjete mjesnih zajednica u svih osam izbornih godina koje smo u ovoj prilici razmatrali.

Sve navedeno o učešću žena u savjetima mjesnih zajednica u SR BiH u navedenom periodu 1969 – 1978. godina vidi se i u sljedećim (sistematizovanim) podacima:

*ŽENE ODBORNICI, ODNOSNO DELEGATI U SKUPŠTINAMA OPŠTINA SRBiH
U PERIODU 1957 – 1982. GODINE*

God.	Ukupno	Žena	%	Ispred drugih republ.	Iza drugih republ.	Napomena
1957.	9688	340	3,5	CG3,1	H6,5M5,1,Sl.5,8,Sr.6,8	
1963.	7146	1294	18,1	CG14,5,M12,5,SR.14,2	H19,8,Sl.20,1	
1965.	7160	1015	14,2	CG8,8M9,6,Sr.13,5	H16,6.Sl.18,4	
1967.	7188	578	8,0	CG6,6	H9,9M7,8,Sl.11,8,Sr.9,8	
1969.	7636	460	6,0	CG3,5M4,2	H7,1,Sl.7,1,Sr.7,9	
1974.	10229	1595	15,6	CG11,1H14,6,M12,7,Sr.15,4	Sl.26,4	
1978.	10916	1920	17,6	CG12,6H16,6M14,8	Sl.28,2,Sr.18,9	
1982.	10941	1956	17,9	CG13,1,H16,6M15,3	Sl.27,9,Sr.18,5	

God.	Ukupno	Žena	%	Ispred drugih republika	Iza drugih republ.	Napomena
1969.	8497	267	3,1	CG3,0,M0,8	H3,6,Sl. ⁴ ,Sr.3,3	
1971.	10978	368	3,4	CG3,0,M0,9,Sr.2,5	H4,0,Sl.6,7	
1972.	11424	320	2,8	M0,9,Sr.2,5	CG2,9,H3,1,Sl.6,7	
1974.	17072	488	2,9	CG2,8,M1,7,Sr.2,8	H3,2,Sl.7,2	
1975.	34949	2028	5,8	CG4,5,M1,8,Sr.5,6	H6,2,Sl.15,6	
1976.	33410	1878	5,6	CG5,3,M2,4,Sr.8,2	H7,7.Sl.15,2,Sr.6,4	
1978.	48469	4531	9,3	CG7,9,H9,0,M3,4,Sr.8,2	Sl.19,0	

Na osnovu svega izloženog, pokušaćemo da damo nekoliko završnih stavova.

Brojni politički faktori su više puta do sada razmatrali aktuelna pitanja društvenog položaja žene u našem društvu. I Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine na svojoj sjednici, održanoj 3. jula 1984. godine, razmatrala je ova pitanja.

U ovoj prilici želimo da podsjetimo na nekoliko značajnih stavova Saveza komunista i Socijalističkog saveza, ne zanemarujući pri tome značaj brojnih drugih faktora koji su razmatrali istu temu.

1. Političke i druge aktivnosti koje su predviđene Programom SKJ i drugim programskim odlukama za brže ostvarivanje ravnopravnosti između polova u praksi su se provodile sa više ili manje uspjeha. Mnogo puta su odgovarajući politički forumi razmatrali uzroke zaostajanja prakse u odnosu na proklamovane principe. Svaki put je uočeno da među brojne uzroke u vezi sa stvaranjem društvenih uslova za ostvarivanje ravnopravnosti između polova spadaju teškoće objektivnog karaktera, a u prvom redu u vezi sa daljim ekonomskim razvojem i razvojem samoupravnih društvenih odnosa, koje je trebalo savladavati u veoma složenim razvojnim procesima. Međutim, zaostajanja u vezi sa ostvarivanjem ravnopravnosti između polova u samoj praktičnoj akciji – u vezi sa ustavnim i zakonskim normama i programskoj orijentaciji naših najznačajnijih političkih faktora – nije posljedica samo objektivnih teškoća već vrlo često to zaostajanje izražava prakticističko i birokratsko-etatičko gledanje nekih nosilaca odluka, a posebno kada je riječ o ostvarivanju principa kadrovske politike u praksi.

---

⁴ SR Slovenija je uvela primjenjivog delegata.

Predsjedništvo SKJ sa posebnom oštrinom postavilo je komunistima zadatak da dosljedno provode kadrovsku politiku u kandidovanju i biranju žena u organe samoupravljanja, u organe skupština društveno-političkih zajednica, u delegacije, u društveno-političkim organizacijama. Naglašavajući da se u savladavanju prepreka u ostvarivanju pune ravnopravnosti između polova ne radi o stihijnom procesu koji bi samo pratio materijalni razvoj, već o faktoru svijesti, koji ima izuzetan značaj kako za sam razvoj, tako i za razvoj socijalističke svijesti, Predsjedništvo SKJ u svojim “Zaključcima o zadacima Saveza komunista na daljem unapređenju društvenog položaja i uloge žene danas” kaže: “Savez komunista mora inicirati sistematsko naučno istraživanje i idejno raščišćavanje teoretskih pitanja vezanih za položaj žene u društvu i porodici i poticati praćenje svjetskih procesa u koje je ugrađena borba za bolje, ravnopravne životne i radne uvjete žene kao snažan doprinos novom međunarodnom ekonomskom poretku i socijalizmu kao svjetskom procesu. Predsjedništvo CK SKJ ističe da komunisti treba da odlučnije i efikasnije vode borbu protiv raznih devijacija i otpora i svojim djelovanjem doprinose da se uspješnije prevazilaze nazadna shvaćanja o ženi, naročito razna konzervativna i patrijarhalna shvaćanja, feministički i ekonomistički pristup i slično”.

Ukazujući na klasni karakter teškoća i tražeći idejnu jasnost i odlučnost za prevazilaženje zaostajanja raznih vidova položaja žene sa mogućnostima koje su do tada već bile stvorene u društvu, Savezna konferencija SSRNJ je više puta naglasila da, kada je riječ o društvenom položaju žene, ne radi se samo o zaostajanju u ostvarivanju proklamovanih stavova u vezi s društvenim položajem žene, već o nedovoljnoj afirmaciji radničke klase u cjelini kroz samoupravljanje u odlučivanju o dohotku dr. u jednom dokumentu Savezne konferencije SSRNJ, u vezi sa ovim se kaže:

“Savezna konferencija SSRNJ polazi sa stanovišta da su uzroci zaostajanja u društvenom položaju žene identični s uzrocima, pojavama i slabostima koji su ozbiljno otežavali ostvarivanje interesa i uticaja radničke klase i radnih ljudi uopšte na cjelokupan društveni i ekonomski razvoj, a time i do zaostajanja samoupravljanja u cjelini.

Žene ne predstavljaju posebnu homogenu društvenu strukturu u socijalnom, idejnom i političkom smislu. U razlikama u njihovom položaju ogledaju se sve protivurječnosti u razvoju društveno-ekonomskih odnosa u cjelini. Međutim,

u odnosu na ženu to je potencirano objektivnim i subjektivnim teškoćama u prevazilaženju konzervativnih i malograđanskih shvatanja.”

2. Ekonomska samostalnost žene kao neophodan uslov ostvarivanja njene društvene jednakosti tek sa uklanjanjem uzroka njenog neravnopravnog položaja dobija pravi smisao i značaj. Socijalistički revolucionarni pokret demistifikovao je “žensko pitanje” ukazujući da ne postoji odvojena borba za emancipaciju žene, već da je taj aspekt revolucionarne borbe integralni dio borbe za oslobođenje rada i čovjeka.

Naš cjelokupni dosadašnji razvoj razriješio je dilemu da li je mjesto žene u društvenom procesu proizvodnje ili se njena uloga ograničava na porodicu i kuću. Ali, pokazalo se u praksi da sam razvoj nije, paralelno sa prodorom žene u sferu rada, obezbijedio i razrješavanje problema koji uvelike opterećuju zaposlenu ženu. Jer, sa zapošljavanjem ona potpuno ili djelimično zadržava i svoje tradicionalne funkcije u porodici i domaćinstvu, pošto u jugoslovenskoj socijalističkoj praksi ne postoje adekvatno razrađen idejno-teorijski pristup pitanjima biološke reprodukcije, kao neodvojivog dijela cjelokupne društvene reprodukcije. Stoga u ovom domenu često dolazi do sukoba u praksi zbog tradicionalnih gledanja, kratkovidih ekonomskih računica, rješavanja problema zapošljavanja “preko leđa” žene, skraćivanja penzijskog staža za žene, dok joj se, u stvari, na taj način zakida pravo na rad, sva odsustvovanja zbog rađanja, tzv. porođajna bolovanja ne računaju se ženi u minuli rad itd.

3. Sa razvojem delegatskog sistema nesumnjivo je došlo do povećanog učešća žena u svim oblicima samoupravnog odlučivanja. Ali, ono je, ipak, neadekvatno uloženo i mjestu koje žena ima u društvu i privređivanju što ukazuje na slabosti i sektaštvo u vođenju kadrovske politike i kampanjskoj i nekontinuiranoj aktivnosti, prije svega, društveno-političkih organizacija. Ali, kada je o ovome riječ, ne radi se samo o ženama, pošto je ovakav trend razvoja u vezi sa učešćem žena u samoupravnom odlučivanju na svim nivoima izraz nedovoljne razvijenosti društveno-ekonomskih i samoupravnih odnosa. Izbor žena na odgovorne funkcije na svim nivoima ne predstavlja samo jedan od vidova ravnopravnosti žene, njihove veće ili manje zastupljenosti u delegatskom sistemu, već je to klasno pitanje. Jer, kadrovska pitanje kao klasno veoma je značajno i za društvenu afirmaciju žene. Stoga je nužno

konkretnije i dosljednije provoditi opredjeljenja o adekvatnom udjelu žena u skladu s njihovim doprinosom u društveno-ekonomskom životu zemlje.

Žene u savjetima mjesnih zajednica, u posmatranom periodu (1969 – 1978. godina) malobrojne su, i izraženo u procentima u 1972. godini ih je bilo najmanje – 2,8% u odnosu na ukupan broj članova savjeta mjesnih zajednica, a najviše u 1978. godini, kada ih je izabrano 9,3%, takođe, u odnosu na ukupan broj izabranih članova savjeta mjesnih zajednica.

Žene odbornici, odnosno delegati u skupštinama opština, u posmatranom periodu (1957, 1982. godina), najmalobrojnije su u 1957. godini i izraženo u procentima iznose samo 3,5% u odnosu na ukupan broj odbornika, a najbrojnije u 1963. godini i iznose 18,1, dok ih je u 1982. godini 17,9 u odnosu na ukupan broj delegata skupština opština.

Izbor žena u Skupštinu SRBiH, u posmatranom periodu (1953 – 1982. godina) izraženo u procentima bio je najniži u 1953. godini i iznosio je 4,1% u odnosu na ukupan broj poslanika u Skupštini SRBiH, a u 1982. godini taj broj je najveći, što izraženo u procentima iznosi 23,1% od ukupno izabranih delegata. Najveća su zaostajanja u pogledu izbora žena neposrednih proizvođača u Skupštinu SRBiH. U 1967. i 1969. godini nije izabrana nijedna žena proizvođač.

U ovoj prilici iznosimo i statističke podatke o izboru žena na odgovorne funkcije u Savezu komunista, Socijalističkom savezu, Savezu sindikata i Savezu socijalističke omladine. U CK SKBiH izabrano je ukupno 133 člana. Od toga broja 19 ili 14,2% žena. U opštinske konferencije SK 7 – 19% su žene. U RK SSRNBiH izabrano je 262 delegata. Od toga broja 51 ili 19,4% žene. U mjesne konferencije SS RN izabrano je ispod 5% - 11,7% žena. U RK Saveza sindikata izabrano je 145 delegata. Od toga 29 ili 20% žena. U RK SS omladine izabrano je 220 delegata. Od toga broja 49 ili 12,3% žena. A kada je riječ o izboru žena na najodgovornije funkcije u ovim organizacijama, u periodu 1945 – 1982. godina ni u jednoj od ovih organizacija, kao ni u Predsjedništvu SRBiH za predsjednika nije izabrana nijedna žena, niti u Skupštini SRBiH. Ovaj svojevrsni indikator govori sam za sebe veoma upečatljivo.

Ipak, krenulo je. U 1983. godini izabrana je drugarica Ana Jovanović za predsjedavajućeg Republičkog vijeća Saveza sindikata BiH na godinu dana (a možda i dvije, što u biti ništa ne mijenja). Eto, led je probijen. Vjerujemo da ubuduće najodgovornije funkcije, prije svega na nivou Republike, pošto je na opštinskom i međuopštinskom nivou stanje daleko bolje već duže vrijeme, neće biti rezervisane samo za drugove, već po jednakom kriterijumu za pripadnike oba pola, kako bi se proklamovani principi kadrovske politike provodili u praksi.

4. U osvajanju budućnosti "... koja pripada radniku i ženi" (August Bebel), za neke aspekte ostvarivanja ravnopravnosti polova nužno je tražiti konkretnije odgovore na osnovu marksističke nauke i društvene prakse našeg socijalističkog samoupravnog puta. Savez komunista Jugoslavije do sada je uvijek povezivao teoriju s praksom, što je omogućavalo kontinuirano preispitivanje efekata utvrđene društvene politike, kritičku analizu mjera koje su se u praksi pokazale neadekvatne.

Na IX kongresu SKJ rasprava Edvarda Kardelja "Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, usvojena kao baza za sadašnju etapu ostvarivanja Programa SKJ, značajna je i po tome što se u njoj ne govori o položaju žene izdvojeno, već se i o ženi i o muškarcu govori kao o stvaralačkim ličnostima, koje treba da razvijaju svoje sposobnosti, da se brinu o sebi kao ravnopravne ličnosti na osnovu rezultata vlastitoga rada, odnosno na osnovu uzajamnosti i solidarnosti. Postavlja se pitanje: zašto smo se, ipak, bavili izdvojeno nekim pitanjima društvenog položaja žene? Učinili smo to stoga da bismo, baveći se jednim od fundamentalnih pitanja našega razvoja, bolje sagledali cjelinu i s tim u vezi zadatke tekuće politike na delegatskim izborima u 1986. g. Jer, svako zaostajanje u području društvenog položaja žene zadržava opšti razvoj. Kako reče F. Engels "Društvo se, razumije se, ne može osloboditi, a da se ne oslobodi i svaki pojedinac".